

Margócsy Klára

Az értékek Határ Győző *Golghelóghi* című drámájában

Óriási kalandra hívja a szerző a *Golghelóghi* olvasóit. Szinte — önmagához képest is — soha nem látott bőséggel ontja pazar látomásait, zúditja furfangjait egy látszólagos középkori történetbe ágyazva. Álomzuhatok szivárványos képeinek gondolhatnánk — mint ahogy Határnak nagyon sok műve álomihletésű. Itt sem lehet kizárni teljesen a túlfeszített és elfáradt idegek káprázatát: 1952 telén, a márianosztrai fegyházban a fáradság és éhség kikényszerítette látomás ajándékaként jelenik meg neki Golghelóghi. Határ Győzőnek az írás lehetősége később megadatott, s Londonban egy nagy megrázkódtatás, betegség adományként felidéződtek az egykor megálmodott képek, szereplők, s kiegészültek az eltelt évek egyre kiábrándultabb élményeivel, tapasztalataival, bölcséleti tanulmányaival. A keserűség már-már túlcserélődne, ha az író humora, kópés pajkossága nem lendítené át a legellentétebb irányba néha a játék menetét. Nem vészesen kilátástalan ez a világ — figyelmeztet folyton-folyvást, hiszen semmi nem biztos, minden percről percre változik, értékét veszíti, illúzióvá foszlik. Minden relatívvá válik a mű alapidejének, az ezredforduló várható Végítéletének a szempontjából.

Mi is történik ebben az 50 részes, kilenc teljes estére tervezett műben? Az ezredik év táján mindenki retteg a világvégétől, a végső megítéltetéstől. Golghelóghi, a szegény falusi legény, egy színes furcsa főliánst talál — amelyet Bibliának nevez el —, s mivel senki nem tudja elolvasni, csudatékonynak hiszik. A fiú zsákmányával világgá indul, de útközben számtalan kalandba bonyolódik, ellopják kincsét, a sírablók csapatához szegődik, és harccal, fosztogatással, álságos jelszavakkal, fonák ígérekkel hatalmas sereget gyűjt, megszervezi a Nagy Garázdaság birodalmát. Az államot hozzák létre, óriási apparátussal, ahol minden az alattvalók állítólagos üdvét szolgálná, de csak kiszipolyozásuk, elnyomásuk, megnyomorításuk történik. Golghelóghi szembesül művével, szeretné megállítani a Gonosz terjedését, de az már tőle függetlenül, járványként lepi el a Földet. Szeretné levezekelni a bűnét, Sátánkereső útra indul, úgy gondolja: földi gonoszságaival megérdemelten jutna elkárhozásra. De terve nem sikerül: a rengeteg érdekesebbnél érdekesebb kaland után az Utolsó

Ítéletkor sem az ő szándékai érvényesülnek. Ő lesz a kiválasztott, aki- nek — sok ezerből kiszemelve — megbocsátanak, s angyallá emelik. Az új ezredévben — hiszen a világvége elmarad — Szatanael parancsára forognak majd a dolgok, mindenki az ő hűbérese lesz, s a Jó álarcában a rontás lesz a fő mozgató erő, s kezdődik minden előlről.

Határ Győző a misztériumdrámák sémájára írta meg művét. egy-egy ilyen dráma hajdani előadásán mindenki egyszerre lehetett szereplő és néző, maga az élet játszott, hiszen a színpad és az élet határai elmosódtak, átjátszottak egymásba. Az ilyen előadásnál együtt volt jelen minden olyan látványosság, amelyet az emberek igényeltek. A legfennköltebb eszmeiség mellett a legtrágárabb adoma is megfért, káprázatok özöne fogadta a kíváncsiskodót, mérhetetlenül sok szereplőben lehetett gyönyörködni, rémülhetnek és álmélkodhattak egyszerre. A zene, a tánc s a képzőművészet összes lehetőségét kihasználták. A darab hol prózában, hol versben folyt, s a ma már művészetnek alig nevezhető kóklerség, cirkuszi szemfényvesztés szintén jelen lehetett. A mókázás, a szertelenségek, az elementáris életöröm, játszókedv részleteiben és egészében is felidézi a középkor karneváli jellegét, amelyet Bahtyin meghatározónak ítelt a kor jellemzésekor. S nem szabad elfeledkezni Francois Rabelais közvetlen hatásról sem, a meudoni mester műveinek világa igen sokban rokon a *Golghelóghiéval*.

A karneválokon egy megkerült világ ábrázolódik féktelen derűvel, felcserélődnek a hivatalos álláspontok, a megszokott hierarchia megváltozik. Így a legalapvetőbb kérdés is — ki irányítja a világot? — szokatlan, de egyáltalán nem új választ kap: Szatanael lesz a világ ügyeinek legfőbb vezérlője. Itt maga az élet játszik, játék az egész élet; a Mutatványos Gazda intésére — aki végig szerepel a jelenetekben — idéződnek meg a részletek. Minden többszörös áttételben áll előttünk. Sok apró tényleges paródia és színelőadás van a darabban, az Utolsó Ítélet szintén akkurátusan megrendezett. Szatanael mindenkit fölényesen pojjá- nak tekint: „Haláluja — gajdácok! Hozsánna — papagájok! ... Világító angyalok! Szárnyas bakugratók!” A mű végén az útjára induló emberiséget úgy tünteti fel a szerző, mintha a Mutatványoshoz vagy más cirkuszi trupphoz tartozna. A világúton azok jelennek meg piciny alakban, lefokozva, akik eddig nagynak, hatalmasnak tűntek, akiket mindenhatónak láttunk: „[...] vesszőparipán lovagolva királyok, derékra csatolt játéksze- rekkal némán vonulnak a népek [...] törpék sokadalmas tolongása, báb- játékos-látványos végeérhetetlen menet”. Mint egy miniszínjátékban, összesűrűsödnek az eddig látott jelenetek, és ezáltal jelentőségüket is veszítik. A Sátán dimenzióit tekintve valóban minden játékként hat, egyre apróbb lesz, s ezáltal egyre kevésbé fontos, ám lehet, hogy egyszer

változik, és ismét óriási vagy személyiségének megfelelő méretű lesz. „A mutatvány mehet tovább!” — rendelkezik Szatanael —, vagyis ugyanígy színjáték lesz az elkövetkezendő ezer esztendő.

A jellegzetesen karneváli szemlélet alapján soha nem lehet tudni, ki kicsoda. Mindenki részvevője az álarcosbálnak, maszkot hord és cserél, helyet és meggyőződést változtat. Színt játszik. Éppen azért a jó és rossz kérdését nagyon nehéz egyértelműen meghatározni. Az értékek korántsem állandóak, a vélemények, a hovatartozások pillanatonként változnak. Ami egy adott szituációban üdvözítő eszmeként jelentkezett, az a következőben esetleg kárhoytatásra méltó. A szélsőségek mindenben benne rejtőznek: „Mindenk i Ember és Mindenki Ördög” (Szakolczay Lajos) egyszerre, itt még az Istenről is kiderül, hogy a Sátánnal cimborál. A mű egészére nagyon illők ezek a mondatok: „te nem vagy se ilyen, se olyan?!”, „ugyanígy vagyunk bent, mint kint”. Itt pappal cinkos sátánok, sátánnak szegődött papok osztják a szent ostyát, a teremtő Isten „hétrét görnyedt [...] agg kunyeráló”, a Sátán viszont gyönyörű, „sugárfényes és sugárzó időtlen fiatal”, ő maga a Fényhozó Úr. Itt még az is gond: „dél-e még ez a dél?”, „merre az amarra?”, „hosszú-e még a toronyiránt?” — a legalapvetőbb hely—idő tények szintén kérdésessé válnak. Nem véletlen, hogy a darab utolsó mondata is ezt a szemléletet tükrözi: „Hátrárvást előre”, miközben hátrálunk, soha nem tudhatjuk: nem előre poroszkálunk-e.

A szereplők legmindennapibb viselete az *álarc*. Néha egyéniségüknek színét és visszáját is felvillantják: szereplő-párosok fordulnak elő, akik egymás „tükörkísértet”-ei, pl.: Golghelóghi — Arany Golghelóghi, Felicián — Gelimir, Korongoló — Szatanael. Az állandó hazudozás miatt különben is nagyon nehéz az eligazodás, a külsőségek mögött nehéz felfedezni a lényegét. Az átváltozások, a metamorfózisok gyakorisága miatt az egykori király hamar lehet koldus, s a bolondból pillanatok alatt uralkodó válhat.

Az élet, a színjáték a véletlenek kiszámíthatatlan lavináját mutatja, a szerencsének igen csalóka a természete. Indokolt tehát, hogy igen sokat szerepel a *kockavetés* játékként és szólásként egyaránt a darabban, hisz élet-halál kérdése dőlhet el egy rossz dobás, egy helytelen mozdulat, egy meggondolatlan szó következtében. Aki ma nyertes, az holnap a legszerencsétlenebb földönfutó lehet, de fordítva is elképzelhető. A mű végső tanulságaként a hatalmas Sátán kockázik az emberekkel, de mindig ő a győző. A kiszolgáltatottság eddig is nyilvánvaló volt: „Az Ártó más dimenzióban labdázik velük” — de nem volt teljesen nyilvánvaló a Rontás, a ragályként terjedő bűnös fertőzés iránya.

A szerencsekeréken való éldegelésnek kiválóan megfelel a *gurulás*-motívum állandó jelenléte. Ez nem csak a mozgás, a változás állandó tényére utal, de arra is, hogy az illető nem föltétlenül a maga akaratából cselekszik. Mindebben sok a vidámság, de nagy az esetlegesség s a véletlen szerepe is.

Maga a „Biblia”, e furcsa, drága fóliáns szinte szimbolizálja e világ kuszaságát, áttekinthetetlenségét. Mivel senki nem tudja elolvasni, ezért a legkülönbözőbb célokra használják fel, gazdagságot, csodákat sejtenek általa, de Hóhér Pápa bocsánatleveleként is szerepel. Amikor megfejtik, kiderül: bár istenesnek vélték, de a Sátán uralkodását hirdeti korántsem szent kifejezésekkel. Ám kérdés marad a továbbiakban is: „avagy mindenvalósággal szintazonúgy állott bibliámban, valamint papom egybeolvasá?” Mindenesetre leszűrheti Golghelóghi a tanulságot: „Megolvasatlan — addig jó! addig szent!” Soha nem tudható, hogy amit áldásnak hittünk, nem átok lesz-é, hiszen amíg titok — minden lehetséges.

A vásári játékok velejárói a *csodák*, ám ezek itt mindig valamiképpen *csalások*. Ennek megfelelően sok a darabban a kuruzsló, a boszorkány, az orvos, a javasasszony. Ám a bűvészmutatvány, az ámitás, az ígész nemcsak olyanok tulajdonsága, akiknek a szemfényvesztés a foglalkozásuk — itt jószerivel mindenki ért az illúziók felkeltéséhez, személyiségükkel, hivatalukkal, tekintélyükkel nagy hatást tesznek az emberekre. A tudatlanok pedig hamar megbabonázódnak.

A legnagyobb illuzionista, a legkiválóbb bűvész természetesen Szatanael, aki az első pillanattól kezdve jelen van a szereplők szavaiban, de senki nem tudja, hogy marionettbábuként ugráltatja őket. Ez azért is lehet így, mert a felfokozott rémület, a nagyra növelt hisztéria mindenkire rabságban tart. S ehhez járul az állam hivatalos ideológiája: a jó álarcában mímelt gonoszság. A mézes-mázos, gyönyörűen gördülő mozdulatok a legálságosabb szándékokat rejtik, a nyelv is ennek a többszörös hazugságnak a szolgálatában áll, mágikus erejével kábulatba ejti a teljes tudatlanságban tartott babonás embereket. Így mindent és annak az ellenkezőjét is pillanatok alatt el lehet velük hitetni. A végén derül csak ki, hogy a Sátán a legnagyobb tudatmérgező, ő adagolja a legfurfangosabban a mákonyt, az ő szóbűvészete állandó.

A mindent elárasztó szóbőség, szószaporítás, a rengeteg körülírás, a dolgok ködösítése nyomasztó hatású (a hallgatóságra, az olvasóra egyaránt). Bágyasztó, tudatot lankasztó, fásulttá tevő, a figyelmet elterelő szerepe van: csak a felszínt, a csillogást, a káprázatot lehet, kell érzékelni — s nem szabad, nem is lehet a dolgok mélyére látni. S mivel az eléggé különböző, de műveletlenségben egyforma szereplők nagyjából

hasonló emelkedettséggel szónokolnak, a fennkölt nyelv elfedi a közöttük levő különbséget — ez is mintegy mimikriként szolgál.

Az áru és árulás meghatározó jelensége ennek a világnak. Itt a piac, a vásár szinte állandó helyszín, itt zajlik az egész élet. Ha valaminek értéke van, vagy legalábbis feltételezik, hogy értékes, rögtön üzletelnek vele. A „Jó Rabló a Nagy Rabló” kezdetű dal állandóan visszatér, a Magnum Latrocinium, a Nagy Garázdaság birodalma ezen az ideológián alapul. A templom elvásárcsarnokosodik, még az üdvözülést is igyekeznek megvásárolni. Mindenki megvesztegethető. Az Ítéletkor a Számtartó Angyal és a többi angyal egymással versenyezve szinte licitálnak Golghelóghira: megtaksálják bűneit. Szatanael jó kereskedőként jelenti ki alattvalóinak: a „hűbérnek ára van”. Nem csoda, hogy Getra, a sírrablók gyöngye, az Epilógusban így fogalmazza meg a mű egyik alap gondolatát: „Szabad a vásár.” Számolni mindenki kiválóan tud, ez ellentétben az írással-olvasással, nem az ördög mesterkedése, s megvan a remény, hogy a további ezer évben is a pénz, a gazdagság, az árulás fog mindent irányítani, s nem az érték, hisz az bizonytalan, hanem az ár lesz a meghatározó. A létszivvásár mindenütt jelen van.

Az elfogadott, mindennapos értékek, szokások, magatartások, szertartások kifordított mivoltukban jelennek meg. Miden tótágast áll, valahogy kisiklik eredeti, normális medréből, s torzán jelenik meg. A legnagyobb mészárlást, garázdaságot istenes célokkal magyarázzák. A hatalom ármányos fortélyaisal szipolyozza az embereket, de áldásos, üdvös cselekedetnek állítja be. A vallásos buzgalom a legnyertesebb ösztönök kielésére, szenvedélyek palástolására való. Szent Ramiváldot úgy akarnák megmenteni, hogy megölnék. A gyógyítás hiábavaló, sőt, káros, a munka még álmként is büntetendő. A semmittevés egyetemes rangra emelkedett. A következő ezer év jelszava: „Legyen a züllés akár a parancsolat.” A halál miatti rémüldözés és maga Rém üldözése egyszerre van jelen, ám ez is inkább látványosság, mint igazán komolyan veendő fenyegettség. A haláltánc feltámadásba fordul, a kárhozat üdvözülésbe. Bogoriszt, a bolyondár királyt keresztre feszítik — számárként. A város farsangot ül, miközben a világvégét várja. Golghelóghi Krisztus életútjának fordítottját járja, nemhiába nevezik Antikrisztusnak.

A mutatvány-élethez hozzátartozik a sok-sok felvonulás, pazar körmenet, tabló, lehengető nagyjelenetek, itt mindenki ünnepi arcát, megemelt, korántsem saját hétköznapiságát adja: csak maszkokban láthatóak a szereplők.

Ez a zajos látványosságra berendezett létezés nem teszi lehetővé, hogy az intimitás, a szerelem, a barátság érzései is megjelenjenek. A darabban minden élénk hatásokra törekedve, harsány vonásokkal meg-

rajzolja kerül az olvasó elé, a bensőséges hang erőtlen, szinte elenyészik. Pedig ebben a zűrzavaros világban az egymás iránti türelem, a másik véleményének a figyelembe vétele, a másság elismerése és főleg a szeretet lehetne az az iránytű, amely segítene az eligazodásban. Ám Golghe-lóghi későn jött rá, hogy felesleges és tűnékeny sikerekért áldozta fel az érzéseket, elkótyavetyélte őket, óriási szeretetadóssága van, s hogy a jóvátétel az idők visszafordíthatatlansága miatt már nem lehetséges.

Valóban „summa Satanologica” (Hanák Tibor) mindez, amiért megégették volna hajdan az eltévelyedett szerzőt? Igen, sok tekintetben így van, hiszen a Gonosz viláгурalmáról elmélkedik az író nemcsak a darabban, hanem a művet követő ún. nem-euklideszi teológiai fejtegetésekben. Ám mindezt nem azért teszi, mintha akár a Jó uralma, akár a Gonosz birodalma elkötelezettje lenne. A történelem bőven szolgált adatokat arra vonatkozóan, hogy nem légből kapott ez az elképzelés, miszerint „...korlátlanul érvényesül a Sátán főhatalma / a Jó a Gonosz művét munkálja, munkálni tartozik, nincs választása — ez létének rangja és lényege / de szolgálatának súlyosbításául rászabatott, hogy a Gonosz dolgát a Jó megtévesztő látszatával, a szentség félrevezető színében művelje, a Kegység örve alatt / hogy emigyen növelje a Jó gyalázatát és tegye mind elviselhetetlenebbé magaláztatását mind az idők végezetéig.”

A képzelet tréfás kötetlensége és szabadsága, a teória végletes, szinte aggályos racionalitása, mindent és mindenkit átható ereje élteti a művet. Hallatlanul összetett és bonyolult világot elevenít meg e kegyes-goromba játék, a karnevál jellemzőivel, miközben arról szól, hogy az életben a produkció a döntő, a teljesítmény, a felszínes mutató. Itt a világ egyszerre halálosan komoly és kacagtatóan kicsinyes és gyarló. Határ Győző nagy csínytevése, hogy minden állandó forgásban van, az értékek, a normák ellehetetlenülnek, nem lehet tudni, vajon miközben Golghe-lóghi angyallá kárhozott, veszített-e vagy győzött.

Nagy Érzékeny Titokjátéknak nevezi Határ mindezt, a létezés rugóit keresi, s a Sátán vezérelte életet, az állam palotacirkuszát mutatja be, s eközben a lét derűs változatossága, többesélyű volta, nyitottsága árad mindenünnen. A rémretentő képekben felidézett világ, amely gyönyör-rémülettel teli, arról tudósít, hogy a világvége, a katasztrófa pillanatnyilag elhalasztódik. S látható lesz talán ennek a fonákja is, hiszen a Sátán irányította korszak 2000-ben letelik, s minden ellenkezőjére fordulhat.